

Mısır anayasasının ilânından sonra yapılan ilk milletvekili seçimlerine katıldı ve parlamentonun en genç üyesi oldu. Mecliste özellikle askerî meselelerde otorite olduğunu kabul ettirdi. Çeşitli temaslarda bulunmak üzere bir parlamento heyetiyle Rio de Janeiro'ya (1927), bir iktisat heyetiyle Brüksel'e (1929), bir ziraat heyetiyle de Romanya'ya gitti (1930). Mısır'ı temsilen katıldığı Kudüs'te toplanan Filistin Konferansı'nda (Aralık 1931) yaptığı ve büyük bir ilgiyle karşılanan konuşmasında, Trablus'u işgal eden ve Ömer el-Muhtâr'ı uçaktan atarak şehid eden (16 Eylül 1931) İtalya'yı ağır bir dille kınadı. Bu sırada Filistin'i mandası altında bulunduran İngilizler bu konuşma sebebiyle onu Kudüs'ten çıkardılar. Bu olay üzerine Arap birliği fikri konusundaki çabalarını yoğunlaştırdı ve büyük yankılar uyandıran bazı yazılar kaleme aldı.

Mısır'ı temsilen İslâm ülkelerinde çeşitli görevler yaptı. 1936'da Irak, İran ve Suudi Arabistan'a, 1937'de Afganistan'a orta elçi tayin edildi. 1938'de Vakıflar ve Sosyal İşler Bakanlığı'na getirildi. Londra'da toplanan Filistin Konferansı'na katıldı (1939). Aynı yıl Türkiye'ye orta elçi olarak gönderildi.

Abdurrahman Azzâm'ın İngiltere'nin yanında yer almak isteyen Mısır hükümetine engel olması ve böylece devletin II. Dünya Savaşı'na katılmasını önlemesi, Vakıflar ve Sosyal İşler bakanlığı sırasında iyi bir ordu kurmaya başlaması, önemli hizmetlerinin başında gelmektedir. 1942 yılına kadar başkumandanlığını bizzat yürüttüğü el-Ceyşü'l-murâbit adlı bu ordu kısa bir süre sonra İngiliz entrikaları ile ilga edildi (1944).

Aynı yıl Dışişleri bakan yardımcılığına getirilen Azzâm 22 Mart 1945 tarihinde Arap Birliği'nin kuruluşunda önemli rol oynadı ve birliğin ilk genel sekreteri oldu. Bu sahadaki çalışmalarını yürütürken başta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt olmak üzere pek çok devlet başkanı ve devlet erkânı ile görüşmeler yaptı. I. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında cephede savaşarak savunduğu Libya'yı II. Dünya Savaşı'ndan sonra da büyük devletlere karşı himaye etmeye çalışarak parçalanmasına engel oldu ve istiklâline kavuşuncaya kadar devletler arası düzeyde onu müdafaa etti. Abdurrahman Azzâm, Şîa ile Ehl-i sünnet arasında müsbet bir diyalogun kurulması için ciddi gayretler de gösterdi.

Abdurrahman Azzâm, Cemal Abdünnâsır ve Mısır ordusunun bazı kumandanları ile ihtilâfa düşünce Arap Birliği genel sekreterliğinden istifa ettiğini açıkladı (9 Eylül 1952). Bu istifa Arap âleminde büyük üzüntü ile karşılandı. Daha sonra Suudi Arabistan'ın Birleşmiş Milletler temsilciliğinde siyasî müsteşarlık görevini kabul etti. Önce Melik Abdülâziz, sonra da Melik Faysal'ın müsteşarı olarak uzun yıllar Suudi Arabistan'da kaldı ve bu ülkede önemli hizmetler gördü. Bazı diplomatik görüşmeler yapmak üzere gittiği Fransa'nın Cannes şehrinde 2 Haziran 1976'da vefat etti. Cenazesi Kahire'ye getirilerek Hulvân'daki mescidinde toprağa verildi.

Mısırlı tanınmış âlimlerden Abdülvehhâb Azzâm'ın amcası olan Abdurrahman Azzâm, güçlü şahsiyeti, askerî, idarî ve siyasî dehasiyle tanınmış, İslâm ülkelere arasındaki birçok önemli anlaşmazlığı çözmedeki başarısı sebebiyle de "Şeyhül'-Arab" diye anılmıştır.

İngilizce, Fransızca ve Türkçe'yi iyi bilirdi. Yankılar uyandıran pek çok yazısı arasında el-'Arab dergisinde yayımlanan "Geleceğin Milleti Araplar" (el-'Arab ümmetü'l-müstakbel) adlı ünlü makalesi daha sonraki yıllarda pek çok gazete ve dergi tarafından iktibas edilmiştir. Siyasî makaleleri el-Cihâd, ez-Ziyâ, Mısır, Kevkeb, eş-Şark, el-Belâğ, el-'Arab ve Ehrâm gibi çeşitli gazete ve mecmualarda yayımlanmıştır.

Eserleri. 1. *Baṭalü'l-ebṭâl*. Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili olan ve Azzâm'ın Mısır radyosunda yaptığı konuşmalardan meydana gelen bu eser Kahire'de yayımlanmış (1357/1938) ve *Büyükler Büyüğü Resûl-i Ekrem'in Örnek Ahlakı ve Kahramanlığı* adıyla Hayreddin Karaman tarafından Türkçe'ye de tercüme edilmiştir (İstanbul 1971). 2. *er-Risâletü'l-hâlîde*. İslâm'ın insanlık için yegâne sadet kaynağı olduğu ana fikrinden hareketle kaleme alınan bir eserdir (Kahire 1365/1946). Pek çok dile çevrilen, Endonezya, Pakistan ve bazı Arap ülkelerinde ders kitabı olarak okutulan bu eser Hasan Hüsnü Erdem tarafından *Ebedî Risâlet* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve Ahmed Hamdi Akseki'nin uzun bir mukaddimesiyle birlikte yayımlanmıştır (Ankara 1948). Azzâm'ın bu eseri, Caesar E. Farah tarafından *The eternal message of Muhammed* adıyla İngilizce'ye de tercüme edilmiştir (London 1979). 3. *Müzekkirâtü 'Abdirrahmân 'Azzâm* (Kahire, ts.). Yakın dostu Cemil Ârif'e bütün ay-

rıntılarıyla anlattığı ve bazı bölümlerinin ölümünden sonra yayımlanmasını istediği hâtıralarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Azzâm, *Baṭalü'l-ebṭâl*, Kahire 1357/1938; a.e., *Büyükler Büyüğü Resûl-i Ekrem'in Örnek Ahlakı ve Kahramanlığı* (trc. Hayreddin Karaman), İstanbul 1964; 1971; a.mlf., *er-Risâletü'l-hâlîde*, Kahire 1365/1946; a.e., *Ebedî Risâlet* (trc. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara 1948; İstanbul 1961; Eşref Edib, *Mehmed Akif-Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul 1938, I, 139, 543; Vahid ed-Dâli, *Esrârü'l-câmî'ati'l-'Arabîyye ve 'Abdurrahmân 'Azzâm*, Kahire 1982; Cemil Ârif, *Müzekkirâtü 'Abdirrahmân 'Azzâm*, Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Mısri'l-hadîs); Ahmed Atıyyetullah, *el-Kâmûsü's-siyâsî* (baskı yeri ve tarihi yok), s. 777.

FUAT GÜNEL

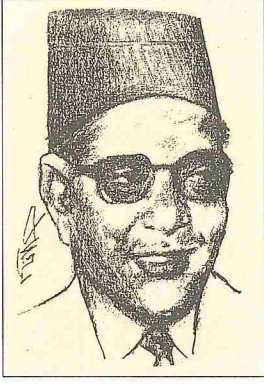
AZZÂM, Abdülvehhâb

(عبد الوهاب عزام)

Abdülvehhâb b. Muhammed
b. Hasen b. Sâlim b. Azzâm
(1894-1959)

Mısırlı edip, yazar ve
doğu dilleri âlimi.

Mısır'ın önemli yerleşim merkezlerinden Cîze'nin Şubek köyünde doğdu. Tahsiline dinî eğitimle başladı ve küçük yaşta hâfız oldu. Bir süre Ezher Üniversitesi'ne devam etti, daha sonra Medresetü'l-kazâi's-şer'i'ye geçerek 1920 yılında buradan mezun oldu ve aynı okula hoca olarak tayin edildi. Bu sırada Kahire Üniversitesi'ne de devam ederek 1923'te Edebiyat ve Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Londra'daki Mısır sefaretine imam olarak gönderildi. Burada görevliken Londra Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'ne girdi. Farsça, Türkçe ve Urduca öğrendi; 1928'de "Feridüddin Attâr'a göre tasavvuf" konulu bir mastır çalışması yaptı. Mezun olduğu Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hocalık yapmak üzere Mısır'a döndü. Burada Fars edebiyatının önemli eserlerinden *Şehnâme*'nin Arapça tercümesi üzerine doktora çalışması hazırladı (1932). Önce aynı üniversitenin Arap Dili ve Doğu Dilleri Bölümü başkanlığına, 1945 yılında da Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Bir yıl sonra da Mecmau'l-luga-ti'l-Arabiyye (Arap Dil Akademisi) üyesi oldu. 1948'de Suudi Arabistan'a orta elçi olarak gönderildi. Sonra Pakistan'a, oradan da tekrar Suudi Arabistan'a büyükelçi tayin edildi (1954). Suud hükümeti tarafından Riyad Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirilen Abdülvehhâb Azzâm

Abdülvehhâb
Azzâm'ın
karakalem
bir resmi

burada başarılı çalışmalar yaptı. Azzâm Riyad'da vefat etti. Cenazesi Mısır'a götürülerek Hulvân'da toprağa verildi.

Seyahatleri sırasında pek çok edip, şair ve âlimi yakından tanıma imkânını bulan Abdülvehhâb Azzâm bu sayede geniş bir bilgi ve kültür birikimine sahip oldu. Mısır'dan başka Suriye ve Irak Arap Dil akademilerinin de üyesi idi. Fransızca, İngilizce, Farsça, Urduca ve Türkçe'yi çok iyi biliyordu. Fars ve Türk dili ve edebiyatlarını Kahire Üniversitesi'nde ilk defa okuttu.

Mehmed Âkif Ersoy Hulvân'da bulunduğu sırada Abdülvehhâb Azzâm'ın onunla yakın komşuluk şeklinde başlayan ilişkileri giderek dostluğa dönüşmüştü. Nitekim o bu durumu, "Mehmed Âkif'in Hulvân'da merhum prens Abbas Halim Paşa'nın yanında ve evime yakın bir yerde ikametini benim için büyük bir bahtiyarlıktır" şeklinde dile getirir. Âkif'in bazı şiirlerini Arapça'ya çevirip neşrettiği gibi onun vefatı üzerine *er-Risâle* mecmuasında "İslâm Şairi Mehmed Âkif" başlığı ile bir dizi makale neşretti. Mehmed Âkif'i ve Muhammed İkbâl'i ilk defa Arap dünyasına tanıtan da o olmuştur. Tâhâ Hüseyin, Kahire Üniversitesi'nde Farsça öğretiminin onun sayesinde yerleştiğini ve oradan diğer üniversite ve enstitülere geçtiğini söyler.

Bir sûfî olan Abdülvehhâb Azzâm'ın tasavvuf anlayışı, inziva hayatı yaşamak şeklinde değil aksine cemiyetin içinde İslâmiyet ve müslümanlar uğrunda mücadele vermek tarzında idi. İnanç esas-

ları, ibadet şekilleri ve hayat görüşü itibarıyla İslâmiyet'in ifrat ve tefritten uzak ve insan benliğine en uygun din olduğunu söyler, müslümanların bu vahdet dininden uzaklaşmaması ve bütün insanlara örnek bir hayat tarzı sunması gerektiğini belirtirdi. Müslümanların kardeş olduğuna gönülden inandığı için Cem'iyetü'l-uhuvveti'l-İslâmiyye adlı bir cemiyet kurdu ve başkanlığını kendisi yaptı. Bu sebeple XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Mısır fikir hareketinin dinî, siyasî ve edebî sahalarında önemli hizmetler vermiştir.

Eserleri. Çeşitli sahalarda pek çok eser kaleme alan Abdülvehhâb Azzâm'ın eserleri şöyle sıralanabilir: Telifleri. 1. *Zikrâ Ebi't-Tayyib ba'de elf 'âm* (Bağdad 1936; Kahire 1956). Mütenebbî'nin ölümünün bininci yıl dönümü dolayısıyla kaleme almıştır. 2. *Muhammed İkbâl sıretühû ve felsefetühû ve şî'ruh* (1954). 3. *et-Taşavvuf ve Feridü'd-dîn 'Attâr* (Kahire 1945). 4. *Rahâlâtü 'Abdülvehhâb 'Azzâm* (Kahire 1939). 5. *eş-Şevârid ev Haçarât 'âm* (Karaçi 1953). Tasavvuf açısından dinî, ahlâkî ve içtimai konulara dair yazdığı bazı makalelerden meydana gelmiştir. 6. *Mehdül-'Arab* (Kahire 1946). 7. *Mevkû'u 'Ukâz* (Kahire 1950). 8. *el-Evâbîd* (Kahire 1942). 9. *en-Nefeât* (Kahire 1953). 10. *Dîvânü'l-Meşânî* (Kahire 1954). Ömer Hayyâm'ın rubâilerine benzer 300 rubâiden oluşan bu eser onun felsefî görüşlerini yansıtmaktadır.

Tercümeleri. Farsça'dan yaptığı tercüme-ler: 1. *Peyâm-ı Meşrîk* (Karaçi 1951, İkbâl'den). 2. *Darbül-kelim* (Kahire 1952, İkbâl'den). 3. *Dîvânü'l-esrâr ve'r-rumûz* (Kahire 1956, İkbâl'den). 4. *Fuşûl mine'l-Meşnevî* (Kahire 1946). 5. *Çehâr Makâle* (Kahire 1949, Arûzî'den, Yahyâ el-Haşşâb ile birlikte). Türkçe'den yaptığı tercümeler: Celâl Nûrî İleri'nin *İttihâd-ı İslâm* (İstanbul 1331) adlı eserini Hamza Tâhir ile birlikte *İttihâdül-müslimîn* adıyla tercüme etmiştir (1920). Ayrıca Farsça ve Türkçe şiirlerden yaptığı seçmeler (muktetafât) muhtelif dergilerde yayımlanmıştır.

Tahkik Ettiği Eserler. 1. *eş-Şehnâme* (Kahire 1932). Bündârî tarafından Arapça'ya tercüme edilen *Şehnâme*'yi neşre hazırlamış ve esere değerli bir mukaddime yazmıştır. 2. *Dîvânü'l-Mütenebbî* (Kahire 1944). 3. *Mecâlisü (resâ'ilü) eş-Şâhib b. 'Abbâd* (Kahire 1947, Şevki Dayf ile birlikte). 4. *el-Varâka li-Muhammed b. el-Cerrâh* (Kahire 1953, Abdüssettâr Ferrâc ile birlikte). 5. *Mecâlisü's-Sultân el-Gavri* (Kahire 1360/1941). 6. *Kelile ve Dimne* (Kahire 1941).

Araştırmaları. Çeşitli ilmi kongrelerde tebliğ olarak sunduğu ve *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-'ilmî*'nin muhtelif sayılarında neşrettiği (bk. Muhammed Mehdi Al-lâm, s. 188-189) başlıca araştırmaları şunlardır: "Şîlâtü'l-luğatî'l-'Arabiyye ve'l-luğatî'l-İslâmiyye" (Arapça ile Farsça, Türkçe ve Urduca'nın yakın ilgisi hakkındadır); "Esmâ'ü'l-'uşb ve's-secer fî bevâdî'l-'Arab"; "el-Elfâzül-Fârisiyye ve't-Türkiyye fî'l-luğatî'l-'âmmiyye'l-Mısrîyye"; "el-Elfâzül-'Arabiyye fî'l-luğatî'l-İslâmiyye gayri'l-'Arabiyye"; "Ahkâmü'l-kavâfî fî'l-inşâd"; "Te'sîru 'ulûmî'l-luğatî'l-'Arabiyye fî'l-bilâdî'l-İslâmiyye gayri'l-'Arabiyye"; "el-Fârisiyye fî kitâbi Sîbeveyhi"; "eş-Şî'rü'l-'âmî fî Necd".

BİBLİYOGRAFYA:

Eşref Edib, *Mehmed Akif-Hayati, Eserleri ve 70 Muarririn Yazıları*, İstanbul 1938, I, 138-144; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 367; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 186; Muhammed Mehdi Allâm, *el-Mecma' iyyûn fî hamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 187-189; *Mi'e şahsiyye Mısrîyye ve şahsiyyetü Şükrî el-Kâdî* (nşr. el-Hey'etü'l-Mısrîyyetü'l-âmme li'l-kitâb), Kahire 1987, s. 178-180; Yahyâ el-Haşşâb, "Abdülvehhâb 'Azzâm", *Mecelletü Külliyyetü'l-Âdâb*, XIX/1, Kahire 1957, s. 3-9; Tâhâ Hüseyin, "Abdülvehhâb 'Azzâm", *MMLA*, XX (1967), s. 341-345; Atâ Ahmed Kefâfî, "Ta'rif bi-matbû'âti'l-Ma'hedi'l-Buhûş ve'd-dirâseti'l-'Arabiyye", IV, Kahire 1973, s. 410-411; Mahfûz Azzâm, "Abdülvehhâb 'Azzâm: Edibü'l-İslâm", *ME*, LIII/4 (1981), s. 728-734. FUAT GÜNEL

AZZE

(عزة)

Emevî devrinin

meşhur şairlerinden Küseyyir'in
şiirlerinde önemli bir yer alan sevgilisi
(bk. KÜSEYYİR).